

Az angol Biblia*

Kivéve a *Caedmon*-nak tulajdonított parafrázisokat és *Bede* fordítását János Evangéliumának egy részéről, a legkorábbi kísérletek a Szentírás (*Holy Scriptures*) angolra fordítására a 9. és 10. századból való glosszák és zsoltárfordítások (*versions*, azaz óangol változatok) voltak, majd a 10. századi glosszák és a Négy Evangélium (*Gospels*) óangol fordításai, a Durham-i Könyv (*Durham Book*), a Lindisfarnei Apátság Evangéliuma (*Lindisfarne Gospels*) és a Nyugat-Szász Evangélium (*West-Saxon Gospels*) és Aelfric 10. század végi Ótestamentumfordítása (*translation*). Ezután kevés történt, egészen *Wycliffe* koráig. Neki és társainak köszönhetjük azt a két 14. századi angol változatot (*version*), amely az ő nevéhez fűződik, a Szentírás első teljes angol fordítását (*rendering*, visszaadás). A két változathoz, amelyek az 1382-es és 1388-as latin szöveg alapján készültek, nem tudhatjuk, mennyi *Wycliffe* saját munkája. A második, átdolgozott változat nagy előrehaladást jelent az előzőhöz képest, olvasható és pontos fordítás.

William Tyndale (? — 1536) volt az első, aki a görög szöveg alapján fordította angolra (*translate*) az *Új Testamentumot*, valószínűleg Wittenbergben. A fordítást Kölnben kezdték nyomtatni, és mikor ott megakadályozták, hogy kinyomják, akkor Wormsban fejezték be (1525—1526). 1530-ban Marburgban nyomtatták ki a Mózes öt könyvéről, a *Pentateuch*-ról készített fordítását, majd ezt követte a *Jónás könyvéről* készült fordítás megjelenése. Tyndale az ótestamentumi könyveket héberből fordította, de felhasználta a Vulgata, Erasmus latin változata és Luther Biblia-fordítása megfelelő részeit is. Az angol Hivatalos Változat (*Authorized Version*) lényegében Tyndale fordításán alapul.

A teljes angol nyelvű Bibliát, amely *Miles Coverdale* (1488-1568) neve alatt jelent meg, 1535-ben nyomták ki. Ez nem az eredeti szövegekről készült, hanem Luther fordítása, a Zürichi Biblia és a Vulgata alapján, Tyndale szövegének felhasználásával. Második kiadása 1537-ben jelent meg. A *Zsoltároknak a hivatalos imakönyvben* található változata nagyrészt Coverdale fordítása.

Matthew Bibliáját (*Matthew's Bible*) 1537-ben adta ki John Matthew álnéven *John Rogers* (1500?-1555). Rogers Tyndale barátja volt, protestáns lett, és ő készítette elő kiadásra és látta el kommentárokkal ezt a változatot. Mária királynő uralkodása alatt Rogerst Smithfieldben elégették máglyán.

Taverner Bibliája (*Taverner's Bible*), amelyet *Richard Taverner* (1505?-1575) készített elő kiadásra, a Matthew Biblia szövegének revideált változata volt. 1539-ben jelent meg. Richard Taverner teológiai művek írója volt, Wolsey és Cromwell

* Bible, the English. — Címszó a *The Oxford Companion to English Literature*. (Az oxfordi angol irodalomtörténet.) Ed. by Sir Paul Harvey. 4th ed. Rev. by Dorothy Eagle. Oxford, 1967, Clarendon Press: 88—89.

pártfogoltja, Cromwell bukása után a Towerba zárták, de később VIII. Henrik kegyeibe fogadta.

A Nagy Biblia (*Great Bible*) vagy Cranmer Bibliája (*Cranmer's Bible*) 1539-ben VIII. Henrik támogatásával jelent meg. Cromwell Coverdale-t bízta meg a kiadás előkészítésével. A nyomtatás Párizsban kezdődött, de Londonban fejezték be.

VIII. Henrik uralmának végéfelé többször is betiltották az anyanyelvi Biblia használatát. Mária uralkodása alatt a reformáció hívei elmenekültek, ki Frankfurt am Main-ba, ki Genfbe. Itt jelent meg meg 1560-ban a Genfi vagy Nadrág Biblia (*Genevan Bible or Breeches Bible*). Ennek olyan kommentárjai voltak, amelyek a puritánok nézeteivel egyeztek.

1568-ban adták ki a Püspökök Bibliáját (*Bishops' Bible*), melynek kiadását Parker, canterbury érsek támogatta, hogy ellensúlyozza a kálvinista vagy Genfi Biblia népszerűségét. Közben a római egyház hívei is készítettek egy fordítást, amely a *Rheimsi vagy Douai-i változat* néven ismert, és amelynek az Új Testamentum része 1582-ben, az Ó Testamentum része 1609–1610-ben jelent meg. A latinus fordulatok gyakori használata a jellemző stílusára.

A Hivatalos Változat (*Authorized Version*) egy Hampton Court-i [a király egyik kastélya] konferencia eredményeképpen jött létre, ezt I. Jakab hívta össze 1604-ben, és részt vett rajta a High Church (episzkopaliánus) és Low Church (puritán szimpatizáns) párt is. Az új változat elkészítését Dr. Reynolds, az oxfordi Corpus Christi kollégium elnöke (dékánja) javasolta, és a király támogatta. A revíziós bizottság 47 főből állt, a Biblia különböző részeivel foglalkozó csoportokra osztottak, és a kor legkiválóbb tudósai és teológusai közül választották ki őket. Azt az utasítást kapták, hogy ahol csak lehet, a Püspökök Bibliájának a szövegét kövessék. A revíziós és újrafordító munka három és fél évig tartott, és az úgynevezett *Authorized Version* (amelyet semmiféle hivatalos nyilatkozattal nem hitelesítettek, illetve tettek kivatalossá) 1611-ben jelent meg. A szövege gyakorlatilag Tyndale fordítása, némi kiegészítéssel Wycliffe szövegéből. Két kiadása készült 1611-ben, az egyik Hímnemű Biblia (*He Bible*), a másik Nőnemű Biblia (*She Bible*) néven vált ismertté, mert az elsőben Ruth III. 15 szövege: „maga pedig bement a városba” így áll „he went into the citie”, míg a másodikban „she went into the citie” található. A modern Bibliák, kis eltérésekkel a Nőnemű változaton alapulnak. Számos Biblia-kiadást neveztek el a csak abban a kiadásban található furcsa stílus-fordulatokról vagy nyomdahibákról. Hogy csak a legfontosabbak közül néhányat említsünk, ilyen például a Breeches vagy a Vinegar Biblia.

Breeches Bible-nek vagy Nadrág Bibliának az 1560-ban nyomott Genfi Bibliát nevezik, neve arra utal, hogy a Genézis III. 7-ben ez található: „They sewed fig leaves together, and made themselves breeches” („figefa leveleket aggatának azért össze, és körülötöket csinálának magoknak” — ebből az lesz, hogy „nadrágot varrtak magoknak” — Éva is).¹ Az Oxfordban 1716–1717-ben megjelent Ecet Biblia vagy *Vinegar Bible*, amelyet Baskett nyomott, azért kapta ezt a nevet, mert

¹ „Ekkor megnyílt mindkettőjük szeme, és észrevették, hogy mezítelenek. Ezért figefaleveleket fűztek össze, és ágyékköziöket készítenek magoknak.”

Lukács XX-ban, a gonosz szőlőművesekről szóló példázat címsorában a „vineyard” (szőlőskert) szó helyébe véletlenül a „vinegar” (ecet) szó került.

1870-ben a Canterbury Zsinat (Convocation) bizottságot nevezett ki, hogy vizsgálja meg a revízió szükségességének kérdését, és jelentésük következtében két társaság alakult, hogy revízió alá vegye az Ó, illetve az Új Testamentum hivatalos szövegét. A Revidált Szöveg-ből (*Revised Text*) az Új Testamentum 1881-ben jelent meg, az Ótestamentum pedig 1884-ben. Az Új Testamentum szövegét nem fogadták kedvezően, mert sok bosszantó és láthatólag szükségtelen változtatás történt jól ismert szöveghelyeken. Az Ótestamentum revidált változata, bár nem volt teljesen mentes ezektől a hibáktól, mégis sok tekintetben javulást jelentett a hivatalos szöveghez képest. 1922-ben a nagytiszteletű *James Moffatt*, az Unió [*Nagy Britannia*] Teológiai Szemináriumának Washburn egyháztörténeti professzora készített egy új fordítást (*New Translation*) az Új Testamentumról és 1924-ben az Ótestamentumról, mindkettő váltott ki vitát. A főtiszteletű Monsignor *Ronald Knox* is kiadott egy új, a Vulgata szövegén alapuló Biblia-fordítást, az Új Testamentumot 1945-ben, az Ótestamentumot, két kötetben 1949-ben.

1947-ben a Biblia modern angol nyelvű fordításába kezdett az Brit Szigetek Egyházainak Közös Bizottsága (kivéve a római katolikusokat). A fordítás az Ótestamentum, az Apokrifák és az Új Testamentum fordítására alakult bizottságok feladata volt, irodalmi tanácsadók segítségével, és az Oxfordi és Cambridgei Egyetemi Kiadó adta ki. Az Új Angol Biblia (*New English Bible*) Új Testamentuma 1961-ben jelent meg, az Ótestamentum és az Apokrif könyvek 1970-ben.